

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ДИСКУРСУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

Т. М. Кармадонова

аспірантка кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті розглядаються методологічні засади постнекласичного дискурсу в дослідженнях соціальної адаптації. Розкривається вирішальне значення впливу адаптаційних процесів на рівень життя особистості. Встановлено, що соціальна адаптація є основоположним механізмом соціалізації особистості. Виокремлюються концептуальні засади постнекласичної методології пізнання соціальної адаптації. Розглядаються потенціал синергетики в контексті становлення нового нелінійного мислення. Здійснена характеристика впливу нелінійних уявлень на проблему соціальної адаптації та її коректне вирішення.

Ключові слова: соціальна адаптація, адаптованість, нелінійні уявлення, синергетика.

Зміна парадигмальних установок у дослідженнях розвитку особистості зумовлює необхідність постнекласичної методології пізнання соціальної адаптації. У процесі становлення інформаційного суспільства, де за допомогою інформації відбувається соціальний розвиток та адаптація особистості, актуалізується проблема осмислення концептуальних засад постнекласичної методології пізнання соціальної адаптації. Серед них – нелінійність, цілісність вважаються симптомами постнекласики в освіті, науці, тому важливим є виділення ряду ідей постнекласичної методології, які розкривають роль концептуальних засад синергетичного підходу. Актуальність теми дослідження вбачається в необхідності формування методологічних засад постнекласичного напрямку як нової синтезуючої дослідницької стратегії пізнання соціальної адаптації.

Новою науково-філософською дисципліною, постнекласичного типу є синергетика. Сучасний синергетичний напрям, як нова наукова методологія, що розвивається в рамках філософії та у сфері наукового знання, представлена в працях В. І. Аршинова, В. Г. Буданова, І. С. Добронравової, О. М. Князевої, В. С. Стюпіна тощо. В свою чергу, дослідники розкривають особливості тенденцій розвитку різних напрямів теорії самоорганізації та виявляють їх спільність, що зумовлює специфіку постнекласичного періоду розвитку науки. Сама ж синергетика як міждисциплінарний напрям перетворюється на механізм, за допомогою якого здійснюється наддисциплінарне пізнання. Потенціал синергетики в контексті становлення нового нелінійного мислення досліджує І. С. Добронравова. Вчена вважає, що нелінійне мислення пов'язане з формуванням нового бачення світу як складного цілого, що

розвивається та природним чином включає в себе людину та її діяльність. У свою чергу, І. С. Добронравова визначає: «поняття цілого передбачає стійкість, повторюваність, відтворюваність процесу становлення» [4]. В свою чергу саме ці принципи методологічно втілюють філософські ідеї розвитку і цілісності в контексті соціальної адаптації особистості.

В. Г. Буданов у праці «Методологія синергетики в постнекласичній науці і освіті» наголошує, що «синергетика людських систем сьогорді, в епоху антропологічного повороту, формує особливий метарівень культури, рефлексивний інструментарій аналізу її розвитку – синергетичну методологію, методологію міждисциплінарної комунікації і моделювання реальності» [2].

В свою чергу, не стала винятком і психосинергетика – нова наукова область, предметом дослідження якої, як зазначає дослідниця, І. В. Єршова-Бабенко, є коло психомірних середовищ як відкритих нелінійних самоорганізованих середовищ, у формуванні та існуванні яких істотним і сутнісним (системоутворюючим) чинником може ставати і стає психіка людини, її стан і структура, визначаються граничними умовами, віком і швидкістю складових. З цих позицій вивчається, моделюється і описується складність психічного: ментального, живого, неживого і віртуального [5].

Як вважають С. П. Кудрямов та О. Н. Князева, нелінійне мислення, що вводиться синергетикою, – це готовність до появи нового, до вибору з альтернатив, до несподіваного розростання незначних флуктуацій в макроструктуру, а також розуміння можливості прискорення темпів розвитку, ініціювання процесів швидкого, нелінійного зростання. Більш того, дослідники вважають, що «нове «запрограмо-

ване» у вигляді спектру можливих шляхів розвитку, спектру відносно стійких структур - атрactorів еволюції. Знову виникає, будучи кроком вперед, завжди виявляється в деякій мірі і кроком назад щодо попереднього стану» [7].

Аспекти соціального відображені в нелінійній антропології Н. В. Кочубей. Аналізуючи філософські засади постнекласичної методології пізнання соціальної адаптації, варто звернутися до методологічного потенціалу нелінійного підходу. Н. В. Кочубей вважає, що людина є найбільш нелінійною системою, саме її рефлексивність є проявом цієї нелінійності. Тому роль освіти вчена бачить у формуванні та навчанні особистості оптимального і сприятливого впливу на себе. Щодо усього суспільства, то тут дослідниця зазначає: «суспільство завжди було самоорганізованою системою, але тільки на інформаційній стадії розвитку ця властивість рефлексується. За допомогою інформації суспільство впливає саме на себе. Саме цей вплив і стає основою соціального розвитку. На цій основі відбувається запам'ятовування та вибір особистістю свого шляху розвитку» [6].

Перспективи нового раціонального осмислення антропологічної цілісності з позицій постнекласичної методології досліджує вчена Л. В. Теліженко, яка у своїй роботі «Особливості постнекласичної моделі цілісної людини» вказує, що постнекласична онтико-онтологічна модель цілісної людини виявляє глибинну універсальну сутність людини, яка, не залежно від її функціональної діяльності, фахової зайнятості чи персональних здібностей, завжди присутня в людині як загально-людське.

Постнекласичний етап розвитку науки, який позначився зміною стилю наукового мислення, відповідним формуванням нової картини світу, розширенням меж дослідження, посиленням аксіологічного аспекту знання, від класичного та некласичного відрізняється також появою нових об'єктів пізнання – відкритих саморозвиваючих складних систем. Особливістю систем-об'єктів, народжених науково-технічною революцією, зокрема розвитком кібернетики та квантової фізики, на думку В. С. Стюпіна, стало включення в них людини як діючого компонента, що знаходиться не в розриві чи протиставленні з неживими об'єктами, як це було в попередніх типах раціональності, а в єдності з ними [10].

В. Буданов розглядає нелінійність як один із принципів становлення. Так, під нелінійністю вчений розуміє передусім порушення принципу суперпозиції: результат суми не дорівнює сумі результатів. На його думку, будь-яка межа цілісності об'єкта (його руйнування, розпад чи поглинання) передбачає нелінійні ефекти. Більш того, В. Буданов вважає, що для того,

щоб перейти від одного стану до іншого, система змушена переходити простір їхньої спільної межі, сильної нелінійності [3].

Поняття соціальної адаптації розглядається різними вченими. Одні вважають соціальну адаптацію нерозривно пов'язану з соціалізацією. Так, Г. О. Балл у роботі «Поняття адаптації і його значення для психології особистості» вказує, що основні прояви соціальної адаптації, виражаються у взаємодії особистості з оточуючими людьми та її активною діяльністю. Найважливішим засобом досягнення успішної соціальної адаптації і є освіта та виховання. Інші ж вчені розрізняють поняття соціальної адаптації та соціалізації. Так, В. М. Сорокін визначає адаптацію як особливий процес відновлення порушеної рівноваги між індивідом і середовищем, шляхом внутрішніх змін самого індивіда. Цікавим є погляд вченого А. А. Налчанджяна, який вважає, що кожен процес подолання проблемних ситуацій можна вважати процесом соціально-психічної адаптації особистості, в ході якого вона використовує набуті на попередніх етапах свого розвитку та соціалізації, механізми поведінки або відкриває нові способи поведінки та розв'язання задач.

Концепцію філософського відображення сутності соціальної адаптації особистості до нових умов існування розробляє дослідниця І. А. Милославова. Соціальна адаптація, за визначенням І. А. Милославової, це один із механізмів соціалізації, який дозволяє особистості чи групі активно включатися в різні структурні елементи соціального середовища, шляхом стандартизації повторюваних ситуацій, що дає можливість особистості успішно функціонувати в умовах динамічного соціального оточення. В структуру соціальної адаптації автор відносить активну ситуацію, яка характеризується змінами в соціальному середовищі чи переходом особистості із одного соціального середовища в інше. Під адаптивною потребою, як структурного компоненту соціальної адаптації, І. А. Милославова розуміє прагнення особистості привести у відповідність до змінних умов соціального середовища свої звички, уявлення. Важливе місце, на думку І. А. Милославової, займають засоби адаптації, до яких відносить соціальні стандарти, стереотипи, захисні механізми, які необхідні людині для ефективної адаптації [9].

Не менш важливе місце у соціальній адаптації особистості посідає система її потреб. Так, П. Кузнецов зазначає, що соціальна адаптація являє собою цілісний, неперервний, динамічний, відносно стійкий соціальний процес встановлення відповідності між сукупним рівнем актуальних на даний момент потреб особистості і наявним (перспективним) рівнем

задоволення цих потреб. Саму ж соціальну адаптацію визначають активні на певний момент часу потреби, в той же час задоволення є результатом адаптованості.

Постнекласичний етап розвитку науки показав, що рішення проблеми соціальної адаптації лежить на шляху не просто інтеграції наукових підходів, а вимагає розкриття даного питання з позицій раніше не пов'язаних один з одним напрямків, що методологічно виражається у розвитку міждисциплінарних зв'язків [5]. Методологічні засади постнекласичного курсу дослідження соціальної адаптації, можна, таким чином, визначити як процес цілеспрямований, цілісний та системно неподільний процес пристосування індивіду, як суб'єкту саморозвитку та самоуправління. Таке управління, на думку В. Г. Ананьєва, може здійснюватися не тільки в руслі впливу соціальних інститутів на особистість, в ході життєдіяльності, але й у руслі самоуправління, коли особистість виступає суб'єктом управління власного «я». Більше того, Ю. В. Лоскутов підкреслює, що людина виступає невід'ємним компонентом складних об'єктів сучасної, постнекласичної науки. Як зазначає Ю. В. Лоскутов: «у постнекласичній філософії якість світогляду, тобто «діалогу» людини зі світом виражено найбільш яскраво і послідовно». А сама «людина як універсальна причина, як субстанція, в кінцевому рахунку виявляється сильніше обставин, сильніше світу» [8]. Успішна соціальна адаптація, таким чином, передбачає ефективну адаптацію людини в суспільстві, з одного боку, а з іншого – здатність у певній мірі протистояти суспільству, частині тих життєвих колізій, ситуацій та обставин, які заважають саморозвитку, самореалізації, самоствердженню людини, як істоти соціальної. Більш того, відсутність у людини вузьких, спеціалізованих пристосувальних інстинктивних програм робить її істотою творчою і адаптивною.

Оскільки утвердження техногенної цивілізації та прогрес суспільства в її межах, призвів до глобальних проблем людського існування, то і прогрес пов'язаний з соціальною адаптацією людини, як активно діючої істоти. Так, Ф. Г. Юнгер вказує, що людина буває мертва, оскільки у вираженні її обличчя, в її діях може віддзеркалюватися голий функціоналізм, який ми можемо спостерігати у машини. Як зазначають В. Стьопін та Л. Кузнєцова, «за допомогою синергетики встановлюються нові взаємовідносини людини з природою. Природа не постає «мертвим механізмом», на який спря-

мована діяльність людини, адже сама людина не в змозі ставитися до неї як суддя, завчасно передбачаючи, як природа має відповідати на поставлені питання» [10]. Відмова від споживаючого способу буття на користь посправжньому творчому, у такому випадку, і є шляхом до адаптації людини до соціуму.

Прогрес надав людству таке глобальне явище як глобальні мережі. В. І. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко вважають, що «мережа повинна досить детерміновано і однонаправлено сприяти включенню людей, соціальних організацій в інформаційні зв'язки і комунікації на різних рівнях» [1]. Сприяючи включенню людей в інформаційні зв'язки мережа тим самим має потенціал адаптаційного компоненту в житті людей. Більш того, виступаючи платформою для міжособистісного спілкування, Інтернет стає додатковим інструментом кроскультурного діалогу. Однак, як зазначають дослідники В. І. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко, «таке діалогово-комунікативне розуміння принципу додатковості поки ще не усвідомлено повсюдно, як необхідний елемент синергетичної методології в її міждисциплінарному і інтерсуб'єктивному вимірах» [1].

В. С. Стьопін, у свою чергу підкреслює, що «на передньому краю науково-технологічного розвитку, через освоєння складних саморозвиваючих систем виникають точки росту нових цінностей і світоглядних орієнтацій, які відкривають нові перспективи для діалогу культур. А цей діалог, як сьогодні вважає багато хто, необхідний для вироблення нових стратегій життєдіяльності глобалізуючого людства, для виходу з глобальних криз, породжених сучасною техногенною цивілізацією» [11].

Таким чином, нелінійні уявлення мають безпосереднє відношення до проблеми соціальної адаптації та її коректного вирішення. Принципи постнекласичної методології пізнання соціальної адаптації дозволяють глибоко та системно проаналізувати сучасні проблеми особистості й визначити найбільш оптимальні тенденції та шляхи вирішення цих проблем за допомогою нелінійного мислення. Синтез нелінійного мислення та розгляд проблеми соціальної адаптації буде більш ефективним, якщо дана проблематика розглядатиметься цілісно.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аршинов В. И., Данилов Ю. А., Тарасенко В. В.* Методология сетевого мышления. Феномен сетевой самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // *Онтология и эпистемология синергетики*. – М.: ИФ РАН, 1997. – С. 18.
2. *Буданов В. Г.* Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.
3. *Буданов В. Г.* Синергетичні стратегії в освіті / В. Г. Буданов // *Вища освіта України*. – 2003. – № 2. – С. 47-53.
4. *Добронравова И.* Синергетика: становление нелинейного мышления: монография / И. С. Добронравова. – К.: Либідь, 1990. – 147 с.
5. *Ершова-Бабенко И. В.* Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. Концептуальная модель: монография / И. В. Ершова-Бабенко. – К.: Книга-Нова, 2005. – 368 с.
6. *Кочубей Н. В.* Нелінійне мислення в освіті / Н. В. Кочубей // *Філософські абрисы сучасної освіти: монографія* / [Преборська І. М., Вишенська Г. В., Гайденко В. О. та ін.]; за заг. ред. І. Преборської. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 29-41.
7. *Курдюмов С. П., Князева Е. Н.* Синергетика: начала нелинейного мышления / С. П. Курдюмов, Е. Н. Князева // *Общественные науки и современность*. – 1993. – № 2. – С. 38-51.
8. *Лоскутов Ю. В.* Современная философия: на пути к постнеклассической парадигме / Ю. В. Лоскутов // *Человек и общество: на рубеже тысячелетий*. Вып. 9-10. – Воронеж: ВГПУ, 2001. – С. 156-159.
9. *Милославова И. А.* Адаптация как социально-психологическое явление / И. А. Милославова // *Социальная психология и философия* / Под ред. Б. Д. Парыгина. Учен, записки ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Л., 1973. – Вып. 2. – С. 111-120.
10. *Степин В. С., Кузнецова Л. Ф.* Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В. С. Степин, Л. Ф. Кузнецова. – М.: ИФРАН, 1994. – 274 с.
11. *Степин В. С.* Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность / В. С. Степин // *Вопросы философии*. – 2003. – № 8. – С. 5-18.
12. *Юнгер Ф. Г.* Совершенство техники. Машина и собственность / Ф. Г. Юнгер. – СПб.: Владимир Даль, 2002. – 564 с.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012 р.